

Шляхи творчого розвитку викладачів і студентів-філологів

Ганна ТОКМАНЬ,

доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання

Майбутній учитель української мови і літератури в університетських стінах формується інтелектуально, емоційно, духовно. Викладачі та студенти-філологи створюють спільноту, членів якої об'єднують любов до українського слова в різноманітті його функцій, фахове ставлення до мови і мовлення, естетичне відчуття образності художнього твору.

Рідна мова, художня література і наука про неї є невіддільними від поняття «творчість», адже саме творення і сприймання мови потребують від людини образного мислення, оскільки слово як таке є образом. О.Потебня писав, що слово не є зовнішнім додатком до готової вже в людській душі ідеї необхідності. Воно є засобом, що впливає із глибини людської природи, створення цієї ідеї, оскільки тільки за його допомогою відбувається й розклад думки [5, с. 26]. Коли йдеться про читання і тлумачення художньої літератури, образні параметри уяви, почуттів і роздумів набувають естетичної форми, існування тексту відновлюється як співтворчість автора і читача, який має збагнути не тільки виражене в тексті, а й підтекст та надтекст написаного. Формування інтерпретаційної свідомості студента-філолога, його майстерності індивідуально тлумачити художній твір є одним із провідних завдань викладання літератури в університеті. Розвиток зв'язного різностильового мовлення допомагає виразити смисли прочитаних текстів. Отже, фахова підготовка вчителя-словесника є творчою вже за суттю філології як такої.

На сучасному етапі реформування вищої освіти зростає роль науки у діяльності вищих навчальних закладів. У Положенні про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації визначено такі їхні завдання в цьому аспекті: «Розвиток фундаментальних досліджень у галузі природничих, гуманітарних, психолого-педагогічних, соціально-економічних наук з метою їх подальшого використання для розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки, суспільного розвитку та розбудови економіки країни. Виконання прикладних досліджень і розробок з метою ефективного використання і розвитку наукового потенціалу, залучення додаткових коштів для вирішення соціальних та інших завдань галузі. Дослідження і розробка теоретичних та

методологічних основ формування і розвитку вищої освіти, підсилення впливу науки на вирішення завдань освіти і виховання, збереження і зміцнення визначального характеру науки в розвитку суспільства, культури, економіки» [4, с. 9].

Кафедри перетворюються на осередки не тільки викладацької, а й системної наукової праці. Фундаментальні та прикладні дослідження є важливою сферою їхньої діяльності, критерієм результативності якої є передусім розв'язання актуальних наукових проблем, що мають теоретичне і практичне значення. Університет повинен забезпечити умови для розвитку філологічної творчості викладачів і студентів. Організація, координація, стимулювання роботи з написання літературних творів різноманітних жанрів і стилів (наукових, художніх, публіцистичних) – важлива функція керівництва. Кожний з цих творів стає об'єктом інтелектуальної власності. Повага до літературного твору та його автора, почуття авторської гордості, прагнення до розвитку своїх здібностей виховуються шляхом співпраці викладача і студента на основі партнерських стосунків.

Навчаючи студентів цінувати свою і чужу творчу працю, пояснюємо їм статтю 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1994), наголошуючи саме на тих типах творів, які з'являються у процесі творчої філологічної діяльності, зокрема: «Розділ II. Авторське право. Стаття 8. Об'єкти авторського права. 1. Об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме: 1) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; <...> 4) бази даних; 5) музичні твори з текстом і без тексту; 6) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу та їх постановки; <...> 14)

похідні твори; 15) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; 16) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів; 17) інші твори». Викладач стає прикладом творця інтелектуальної власності, коли читає лекцію, пропонує студентіві теку з науково-методичним забезпеченням дисципліни, ознайомлює з власними публікаціями – статтями та книжками.

До створення власних об'єктів інтелектуальної власності обдарований студент має пройти кілька сходинок. Спонукаючи до наукової діяльності, не варто перевантажувати молоду людину завданнями, особливо коли предметом студії є художній твір або вчительська творчість. М.Бердяєв застерігав про небезпеку надмірної активності для творчості як внутрішнього стану людини: «...людина має періодично приходити до моментів споглядання, відчувати благодатний відпочинок споглядання. Суцільний динамізм, безперервний активізм або розтерзують людину, або перетворюють її в механізм. У цьому жах нашої епохи» [1, с. 416]. Наукова діяльність у галузях літературознавства та методики викладання літератури особливо гостро потребує **споглядання** – естетичного, філософсько-інтуїтивного, екзистенційно наповненого сприймання художнього слова у прекрасних текстах письменників. Читання, відвідування театру, фольклорних свят є необхідною частиною творчого життя науковця-філолога.

Споглядання краси не суперечить творчості, а є її підґрунтям. М.Бердяєв заперечив протиставлення творчості та споглядання, аргументувавши свою думку трансцендентною спрямованістю обох цих станів людського духу. Філософ зауважував: «Чи правильним є протипокладання творчості й споглядання? Думаю, що ні. Споглядання не є абсолютною пасивністю Духу, як часто думають. У спогляданні є також момент духовної активності й творчості. Естетичне споглядання краси природи передбачає активний прорив до іншого світу. Краса є вже інший світ за цим світом» [там само, с. 415]. Найкращі твори художників слова також можуть стати предметом не тільки наукового аналізу, а й споглядання як прориву людського духу до краси. Для дослідника художнього тексту безпосередня рецепція, щире екзистенційне діалогічне сприймання слова є передумовою будь-якої наукової творчості.

Наступною після споглядання є сходинка **опанування інноваційних технологій навчання**, коли студент привчається до прикладної творчості у методичній діяльності. О.М. Куцевол, яка розробила теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури, вважає: «Словесник

як творець інтелектуальної, духовної й моральної сфери юної особистості має бути особливо чутливим до інновацій, здатним до їх сприйняття, впровадження і творення у власній роботі. Це зумовлює потребу в його готовності до методичної творчості, що трактується нами як діяльність, спрямована на постановку дидактично-методичних задач з удосконалення змісту, структури й системи шкільної освіти та пошук нестандартних, оригінальних шляхів і засобів їх вирішення з метою розвитку суб'єктів навчально-виховної взаємодії за допомогою художнього слова» [3, с. 314]. Отже, після формування уміння споглядати красу, читаючи та інтерпретуючи художні тексти, майбутній учитель вчиться творчо їх викладати, пропонує інноваційні методичні напрацювання на практичних та лабораторних заняттях з методики навчання української літератури та під час педагогічної практики.

Надалі студент привчається **аналізувати історію питання та висловлювати власні думки з порушеної наукової проблеми**, що найбільше наближає його до створення об'єкта інтелектуальної власності.

Студент-філолог набуває творчих умінь, виконуючи різноманітні завдання з фахової підготовки, спрямовані на розвиток філологічних та художньо-літературних здібностей: написання планових студентських наукових робіт (курсівих, дипломних) на сучасному науковому рівні; проведення плідних наукових досліджень (індивідуальних і колективних) з проблем, актуальних у галузях філологічної та педагогічної наук, у рамках діяльності гуртків, проблемних груп, наукового товариства; участь (у формі відгуків) у презентаціях праць викладачів, докторантів, аспірантів кафедр; підготовка доповідей до студентських науково-практичних конференцій та засідань «круглих столів»; здійснення наукових проектів спільно зі студентами інших навчальних закладів – вітчизняних та зарубіжних; участь у виконанні держбюджетних тем, напрацювання за якими висвітлюють колективи викладачів; розроблення науково-методичних матеріалів під час проведення педагогічної практики у навчальних закладах різноманітних типів; випуск збірників наукових студентських робіт тощо. Добровільне, зацікавлене виконання завдань зі створення інтелектуального продукту передбачає встановлення в колективі атмосфери високої культури ділових стосунків, педагогічної етики, партнерства.

Для реалізації творчих здібностей студентів варто створити такий колегіальний орган, як **студентське наукове товариство**. До його складу входять проблемні групи, члени кожної з яких під керівництвом науковця багатоаспектно розробляють певну тему, зокрема у своїх дипломних роботах. На засіданнях товариства відбуваються презентації проблемних груп, обговорення напрямів їхньої діяльності. Студенти молодших курсів також долучаються до лав організації, якщо прагнуть розпочати власну самостійну дослідницьку роботу.

Викладачі опікуються талановитою молоддю, навчаючи методики наукової діяльності, залучаючи до осмислення актуальних у філологічній науці проблем. Основою співпраці викладача і дослідника-початківця є партнерський, суб'єкт-суб'єктний діалог. Екзистенційна складова цих стосунків виявляється у привідкритості (за філософською екзистенційною термінологією) творчого «Я» досвідченого науковця, його щирому бажанні захопити майбутнього колегу цікавою темою, в умінні ввести його у русло порушеної проблеми і довірі до творчого потенціалу студента як дослідника.

Творча співпраця викладача і студентів має соціальне значення, адже формує активного громадянина України. Видатний український педагог Григорій Ващенко писав: «Життя людства тільки тоді може бути глибоко змістовним і повновартісним, коли кожен з членів суспільства буде вносити в суспільне життя своє, неповторне й вартісне. Тоді життя людства буде багатогранне й глибоко змістовне. Тоді загубить сенс сентенція «людина людині – вовк», бо спілкування між людьми стане джерелом найвищої й найшляхетнішої втіхи і радості. Це мета, до якої має йти людство, а наймогутнішим засобом до досягнення цієї мети є школа й освіта» [2, с. 168]. Гуманістична спрямованість особистості, поєднана з її творчою активністю, є важливим чинником формування сучасного педагога-дослідника.

Актуальною залишається і критична думка Г.Ващенка, викликана ігноруванням творчості як шляху до внутрішньої свободи людини: «І тепер школа виховує дітей за виробленими шаблонами, не рахуючись з індивідуальними властивостями їх і вживаючи більше негативних, ніж позитивних засобів виховання. Тому й виходять зі школи люди, може, й зі знаннями, але без суцільної, міцної вдачі, виходять обивателі, а не творці. Виховання суцільної особистості полягає в тому, щоб допомагати людині розкривати і розвивати властиві їй творчі здібності без усякого насильства над її природою. Виховання мусить бути органічним, а не механічним» [там само]. Зберігати індивідуальну неповторність під час залучення студента до дослідницької роботи, враховувати його особисті нахили, зацікавлення, здібності вчить нас Григорій Ващенко. Поставившись із повагою до «Я» студента, ми навчимо його поваги до майбутніх учнів, зокрема під час спонукання їх до творчості.

Повірити в себе, оприлюднити перші створені під керівництвом викладача продукти інтелектуальної діяльності допомагає проведення конференцій, презентацій, засідань «круглих столів», організаторами яких є кафедри та рада студентського наукового товариства. Уперше вийти до кафедри і виголосити перед зацікавленими слухачами концепцію власного розмислу – важлива подія у становленні творчої особистості, поштовх до самореалізації, самовдосконалення.

Крім моральних стимулів до наукової діяльності, мають існувати **механізми оцінювання і відповідного винагороджування викладача та**

студента. За умов кредитно-модульної системи навчання, що відповідає вимогам Болонської конвенції, важливим складником роботи студента є модуль творчої діяльності. У сумі балів (70), яку студент може набрати до іспиту з кожної дисципліни, оцінка за цей модуль, на нашу думку, має становити не менш як 15 балів, що передбачає написання наукових робіт, їх опублікування, участь у конференціях та інших творчих філологічних заходах. Отже, у підсумку навчальної діяльності студента враховуються результати його дослідницької роботи. Вона стимулюється також правилами прийому до магістратури, адже магістрантами можуть стати тільки ті випускники, які мають досвід написання та успішного захисту наукових робіт, опублікування їхніх результатів. Преміювання студентів-науковців, конкурси на звання найкращого філолога, студентські олімпіади, участь у конкурсі знавців української мови, доповіді на ювілейних літературних святах заохочують молодь до продовження наукової діяльності. Студент також наснажить її енергією, побачивши свій інтелектуальний продукт надрукованим у поважному фаховому виданні. Співавторство з керівником стане почесною справою, результатом учнівства, партнерства, наступності.

Механізм оцінювання наукових здобутків викладача складніший і системніший, адже у кінці кожного року педагог має звітувати про свою наукову роботу перед керівництвом. Оптимізація аналізу індивідуальної творчості науковця має поєднуватися з такими самими підходами щодо праці колективу. Під час рейтингового оцінювання наукової діяльності викладачів і кафедр необхідно уникати поверховості. Іноді у сумі рейтингових балів незначну частку займають бали за реальне розв'язання актуальних проблем науки, однак переважає частка, що відповідає процесу створення та оприлюднення праць, – має бути навпаки. Результатами наукової роботи є об'єкти інтелектуальної власності, що становлять внесок у вітчизняну і світову науку, зокрема: захищені дисертації, опубліковані монографії, наукові статті та навчальні книги, рекомендовані для використання в освітніх закладах України. Інша навчальна література має оцінюватися як засіб забезпечення навчального процесу, тобто у рейтингу здобутків навчальної діяльності. Саме результати наукової діяльності мають становити переважну частку в сумі балів, бути визначальними під час оцінювання наукової роботи як викладача, так і кафедри.

Процесуальні заходи теж варто схвалювати і відзначати, хоча значно менше, ніж новостворені об'єкти інтелектуальної власності, оскільки саме результат наукового пошуку є внеском у розвиток вітчизняної науки. До процесуальних здобутків кафедри відносимо: конференції, презентації, «круглі столи», на яких відбуваються оприлюднення й апробація результатів пошуку, рецензування, опанування; організацію студентської дослідницької роботи тощо.

У багатьох університетах потрібно зробити переконання щодо напрямів діяльності, зважаючи

на те, що науковий напрям, на жаль, досі залишається слабким, хоча й надзвичайно актуальним аспектом функціонування закладів. На кожне засідання вченої ради варто виносити питання наукової роботи, наприклад аналіз наукової діяльності однієї з кафедр, іноді навіть аналіз наукової роботи одного професора, тому що наука завжди одинична, неповторна, а не узагальнена. Ці питання потрібно розглядати особистісно, індивідуалізовано, з відповідальністю науковців за активність і результативність пошуку, а посадовців – за сприяння, організацію, застосування системи заохочення і стягнення, ведення кадрової політики в цій сфері.

Науковці мають не тільки спілкуватися в своєму фаховому колі – університетському, загальноукраїнському, міжнародному, а й вести діалог із суспільством. Одним зі шляхів творчого філологічного розвитку викладачів і студентів є **наукова комунікація**. Спілкування вчених у межах фахового співтовариства налагоджено досить добре. Поширеними формами комунікації дослідників є науково-практичні конференції, засідання за «круглим столом», презентації видань, дискусії та рецензування на шпальтах фахових часописів, обговорення робіт під час захисту дисертацій тощо. На жаль, засоби масової інформації висвітлюють замало матеріалів про наукові досягнення в Україні. Це відзначають і вітчизняні, і особливо зарубіжні вчені, адже у країнах, громадянами яких вони є, подолано цей суспільний недолік. Майк Рігулсфорд у статті «Наука – суспільство: від недовіри до діалогу», опублікованій у газеті «Дзеркало тижня», розповів про таку форму наукової комунікації, як прес-реліз, що широко застосовується у Великій Британії. Він пише: «Це означає, що до редакцій газет, на радіо, телебачення та на електронні ЗМІ щодня надходять сотні високоякісних прес-релізів, що дає змогу вибрати найцікавіші теми, найважливіші досягнення і найчіткіше написані прес-релізи як основу для формування своїх новин, які потім конкуруватимуть з іншими новинами та темами за місце в ефірі» [6, с. 13]. У західному світі навіть з'явилася нова професія – науковий комунікатор, представники якої здійснюють зв'язок між науковцями, засобами масової інформації та громадськістю. Спеціальність «Наукова журналістика» потрібна і в Україні, адже журналіст, який може бути експертом у певній галузі науки, на сьогодні рідкість. Тому викладачі університетів мають узяти на себе функції з інформування суспільства про наукові досягнення колективу свого закладу, інституту, факультету, кафедри, окремого вченого. Форма прес-релізу дає можливість для стислого викладу основних результатів дослідницької роботи, визначення її теоретичної і практичної значущості.

Нагадаємо, що назва публіцистичного жанру «прес-реліз» походить від слова *release*, що в перекладі українською означає «звільняти, випускати, дозволяти публікувати». Завдання викладача-комунікатора – стисло й адаптовано до розуміння

широкого кола читачів викласти результати певного наукового (індивідуального чи колективного) дослідження, донести смисл відкриття, його корисність для людини та суспільства в цілому.

Мета прес-релізу – ознайомити громадськість із новим напрямом у діяльності вищої школи. Він надає корисну інформацію молоді, яка прагне здобути філологічну освіту, а також інформує батьків майбутніх абітурієнтів про модернізацію навчання на філологічних факультетах.

Формування постійної наукової комунікації «вчені – суспільство» відіграє позитивну роль у розвитку України як європейської демократичної прогресивної держави. Поділяємо думку М.Рігулсфорда про те, що «виграють усі: наукові та екологічні журналісти дадуть поштовх до публічних дебатів, які є життєво важливими для демократії, науковці побачать, що використання ЗМІ сприяє широкому визнанню їхніх наукових досягнень, що, в свою чергу, сприятиме формуванню позитивного міжнародного іміджу, налагодженню наукових зв'язків з іншими міжнародними інституціями і, нарешті, відкриє їм доступ до міжнародного грантового фінансування та співпраці, а читачі отримають цікаву та корисну інформацію» [там само]. Якщо прес-релізи присвячено науковим відкриттям у галузі філології та методики викладання, вони зацікавлять багатьох людей – літераторів, учителів, шанувальників художньої книги, батьків.

Отже, пропонуємо такі шляхи розвитку творчої активності викладачів і студентів-філологів: формування завдань наукової та літературно-художньої творчості в нормативних документах навчального закладу; плекання поваги до слова, спонукання до спостереження за його функціонуванням у художньому тексті; розвиток мовлення студента, формування його інтерпретаційної свідомості, навичок індивідуального тлумачення твору та умінь інноваційного викладання предмета в школі; забезпечення умов для реалізації права на створення і використання об'єктів інтелектуальної власності; плідне функціонування наукових колегіальних органів викладацької і студентської громади; ефективна система стимулювання дослідницької роботи в університеті; налагодження наукової комунікації, зокрема на основі використання форми прес-релізу. Названі шляхи не вичерпують способів удосконалення творчої, зокрема наукової, складової діяльності вищих навчальних закладів. Інтеграція науки і вищої освіти є складною проблемою сьогодення і потребує подальшого вивчення.

Література

1. Бердяев Н.А. Самопознание / Н.А. Бердяев // Н.А. Бердяев. Избр. произв. – Рн/Д.: Феникс, 1997. – С. 308–518.
2. Ващенко Г. Історія однієї школи / Г.Ващенко // Г.Ващенко. Спогади. Статті. – К.: Школяр, 2006. – С. 6–198.
3. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: [монографія] / О.М. Куцевол. – Вінниця: Глобус-Прес, 2006. – 348 с.

4. *Положення* про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації // Освіта України. – 2006. – №95. – 18 грудня. – С. 9.
5. *Потебня О.* Думка й мова / О.Потебня // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л.: Літопис, 1996. – С. 25–39.
6. *Рігулсфорд М.* Наука – суспільство: від недовіри до діалогу / М.Рігулсфорд // Дзеркало тижня. – 2007. – №2. – 20 січня. – С. 13.

Анотації

Ганна ТОКМАНЬ

Шляхи творчого розвитку викладачів і студентів-філологів

У статті порушено проблему розвитку креативності викладачів і студентів-філологів. Викладено теоретичні основи та запропоновано конкретні механізми створення об'єктів інтелектуальної власності. Аргументовано потребу в науковій комунікації викладачів з широкою громадськістю та пояснено шлях її реалізації.

Ключові слова: викладачі, студенти-філологи, креативність, об'єкт інтелектуальної власності, наукова комунікація.

Анна ТОКМАНЬ

Пути творческого развития преподавателей и студентов-филологов

В статье поднимается проблема развития креативности преподавателей и студентов-филологов. Изложены теоретические основы и предложены конкретные механизмы создания объектов интеллектуальной собственности. Аргументируется необходимость научной коммуникации преподавателей с широкой общественностью и объясняется путь её реализации.

Ключевые слова: преподаватели, студенты-филологи, креативность, объект интеллектуальной собственности, научная коммуникация.

Ganna TOKMAN

The ways of the creative development of the teachers and the students-philologists

The article raised the issue of development of creativity of the teachers and the students-philologists. Expounded the theoretical foundations and offered specific mechanisms for the creation objects of intellectual property. Argued the need for scientific communication of the teachers with general public and explained the way of its implementation.

Keywords: teachers, students-philologists, creativity, object of intellectual property, scientific communication.

Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології шляхом застосування особистісно орієнтованих технологій

Юрій ШАПРАН,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та методики викладання

Реалізація компетентнісно орієнтованої парадигми освіти потребує пошуку інноваційних підходів до підготовки компетентного фахівця, здатного ефективно вирішувати професійні завдання. Тому сьогодні особлива увага звертається на практичну складову підготовки вчителя, виявлення, аналіз і розв'язання різноманітних проблемних ситуацій. Формування професійної компетентності вчителя біології характеризується певними

особливостями, а саме – практичною спрямованістю його підготовки (велика кількість лабораторних та практичних занять з циклів природничо-наукової та професійної підготовки, різноманітні за змістом і тривалі за часом навчально-польові практики – стаціонарні, виїзні, у таборах, науково-дослідних установах тощо). З огляду на це, під час формування професійної компетентності вчителів біології доцільним є використання особистісно орієнтованих технологій навчання.

Питанню формування і розвитку професійної компетентності педагогів присвячені праці І.Беха, Н.Бібік, А.Богош, В.Бондаря, Л.Ващенко, Г.Вяликова, О.Дубасенюк, Е.Зеєра, І.Зимньої, І.Зязюна, Б.Ельконіна, Л.Карпової, В.Коломіна, Н.Кузьміної, В.Кузя, Ю.Кулюткіна, М.Левківського, О.Локшиної, А.Маркової, Л.Мітіної, О.Овчарук, Є.Павлютенкова, Л.Парашенко, В.Петрук, О.Пометун, І.Прокопенка,